

EL FLÂNEUR A LA FINESTRA

Novel·la del coneixement

VOLUM I

**De la por del més-enllà
al fracàs de la *demokratía***

J. JUBERT – JMa UYÀ

Calligraf
fundació fita ff.

El flâneur a la finestra.
Novel·la del coneixement
VOLUM I

De la por del més-enllà
al fracàs de la democràtia

J. Jubert i JMà Uyà

Edita

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2021

Amb el patrocini de
Fundació Fita

Primera edició
gener de 2021

Edicions Cal·lígraf, SL

Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

ISBN

978-84-122123-7-2

Dipòsit Legal

GI 1296-2020

Disseny i maquetació

Jaime Vicente

Il·lustració de coberta

Dani Torrent, sobre
una pintura de Domènec Fita

Correcció

Joan Riba
Núria Garcia

Impressió

DC Plus, Serveis Editorials

© del text

Joaquim Jubert
Hereus de Josep Maria Uyà

© de la il·lustració
de coberta

Dani Torrent Riba

© de la pintura
de coberta

Fundació Fita
Fotografia de Rafel Bosch

© d'aquesta edició

Edicions Cal·lígraf

Els editors autoritzen la
reproducció d'aquest llibre si
és per a un ús exclusivament
personal i sense cap finalitat
comercial.

La publicació d'aquest llibre
ha rebut el suport
de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

TAULA

PÒRTIC	13
CAPÍTOL PRIMER	
AL PRINCIPI FOU LA RECITACIÓ	17
El Poema de Gilgameix o la por del «més-enllà»	18
Els poemes homèrics la <i>Ilíada</i> i l'<i>Odissea</i>	21
Un tal Homer	21
Les recitacions homèriques	22
Localitat i epocalitat de la <i>Ilíada</i> i l' <i>Odissea</i> (el món hel·lènic a l'origen)	24
El document la <i>Ilíada</i>	27
(Pre)sistema filosòfic ilíadic	29
El document l'<i>Odissea</i>	37
(Pre)sistema filosòfic de l' <i>Odissea</i>	37
La <i>Ilíada</i> i l'<i>Odissea</i> en la <i>paideía</i> hel·lènica clàssica	43
CAPÍTOL SEGON	
L'ESTABLIMENT DEL MYTHOS	45
Hesíode de Beòcia	46
Notícia biogràfica	46
Obres	47
Camí recorregut, pel que fa al pensament, d'Homer a Hesíode	49
Sistema filosòfic d'Hesíode	51
Déus	51
Humans	60
Cosmos	68
Ètica	69
Estètica	71
Política	71
Sentit de la vida	72

Recapitulació: de com la mitologia funda l'ontologia (i de com tot plegat acabarà descarrilant)	73
CAPÍTOL TERCER	
PENSAR A L'HÈL·LADE ABANS DE SÒCRATES	75
Els innovadors sistemes de pensament dels presocràtics	79
El sistema jònic. De Tales a Demòcrit passant per Parmènides	79
El sistema «italià». Pitàgores i pitagòrics	106
Els sofistes de la segona meitat del segle v a. de la n. e.	115
Heròdot d'Halicarnàs	118
Algunes lleis de la història segons Heròdot, amb el guiatge de Kapuscinski	120
CAPÍTOL 4	
LA DEMOKRATÍA A ATENES.	
GENEALOGIA I ANÀLISI D'UN FRACÀS	123
La difícil tasca de pensar la <i>politeía</i>	124
Genealogia de la <i>demokratía</i>	127
L'Hèl·lade	129
Celebracions esportives i religioses	130
Tres estats de l'Hèl·lade	132
Genealogia d'una idea i una praxi (im)possible: l'inèdit procés anomenat <i>demokratía</i>.	
Les finestres anomenades segles	146
Segle VIII i inici del segle VII a. de la n. e.	147
Segle VII a. de la n. e.	149
Segle VI a. de la n. e.	152
El llarg segle V a. de la n. e.	170
Els convulsos anys de finals del segle V a. de la n. e.	206
Segle IV a. de la n. e.	220
Segles III, II i I a. de la n. e.	228
Anàlisi d'un fracàs	229
Avaluació crítica de la <i>demokratía</i> d'Atenes	229
La <i>demokratía</i> d'Atenes i les democràcies modernes	232
BIBLIOGRAFIA	235

PÒRTIC

Només podem esperar comprendre i conèixer, més o menys, aquest món nou si sabem extreure de l'arsenal cognitiu del món antic alguns instruments per cop-sar el que ara mateix està passant.

Philippe Muray¹

El flâneur a la finestra no és, i no pretén ser-ho en absolut, una revisió sincopada de la Història de la Filosofia occidental. És, o ho pretén ser, una mirada retrospectiva i una reflexió crítica sobre els progressos i els errors que s'han fet a Occident en el molt lent i difícilíssim treball de pensar, realitzat per alguns humans singulars i influents. Es tracta d'un treball de revisió dels fonaments del coneixement o pretès saber que s'ha anat amuntegant en estrats o èpoques successius, en què es constata —malgrat el qualificatiu duplicat de *sapiens* que ens hem atorgat— que estem molt més dotats per imaginar, creure, obeir, repetir i mentir que no pas per pensar.

Al llarg del dilatat trajecte que el condueix indefectiblement a la *Ignorància*, el *flâneur* interessat en *la novel·la del coneixement* adquirit i transmès de generació en generació constata que els humans que l'han precedit han intentat, tal com ell mateix, de trobar una resposta bàsicament a l'espant o la perplexitat generats per la consciència d'existir i de deixar de ser. El contenidor on s'han dipositat les respostes més sobresortints obtingudes per alguns, pocs, humans porta enganxada l'etiqueta *Història de la Filosofia*. L'inventari d'aquest arxiu dona notícia d'una tediosa i immensament incompleta recopilació, cronològicament ordenada, dels escrits o interpretacions —sovint tergiversades per les

1. Philippe Muray, *Festivus festivus. Conversations avec Élisabeth Lévy*, París, Flammarion, 2008, p. 24.

cròniques que se n'han fet— que recullen els pensaments d'alguns dels fabricants de sistemes filosòfics o manuals per a l'obtenció del coneixement de tot plegat. Davant de la mirada del *flâneur* abocat a la finestra que dona al passat, el desplegament d'aquest *amor a la saviesa* es revela com els capítols successius d'una novel·la d'aventures apassionant, farcida sovint d'exposicions esperpèntiques, incomprensibles, i de grans ensarronades, però també, de manera excepcional, ens ofereix continguts sorprenentment lúcids.

En revisar directament i críticament els textos prínceps dels més il·lustres protagonistes de la Història de la Filosofia, la primera conclusió a què s'arriba és que *pensar* ha estat i és, en l'ànima de comportament irracional que és l'ésser humà, una rara activitat consistent a reflexionar sobre no gaire res més que el que se suposa que hi pot haver de *Real* o de *realitat* —perquè hi ha coses i no no-res—, sobre quin pot ser l'origen i el fi (o el «més-enllà») de tot plegat (coses i éssers), i a intentar també, més o menys argumentadament, cercar solucions als conflictes que la consciència de *ser* planteja a com comportar-se i a com conviure amb els altres humans.

Teologia, Ontologia, Cosmogonia, Ètica, Política i Axiologia —llista a la qual podem afegir Estètica—, capítols nuclears de l'acte de filosofar, són un esforçat intent per *comprendre i ordenar el món* de manera sistematitzada. Una activitat que, com veurem, si es fa pública, pot resultar perillosa per a l'emissor i que sovint ho és per al receptor.

Els cinc volums que componen *El flâneur a la finestra* són el resultat i el compendi d'un curs impartit al llarg de tres anys (2016-2018) a la Fundació Fita, en què es va buscar l'establiment d'una genealogia dels fonaments de la *nostra* (occidental i actual) idea o imatge de tot plegat, dels nostres coneixements més (in)qüestionats, de les creences i opinions, canvians o estables, amb què ens identifiquem i ens defensem i que, potser, donen sentit al nostre existir quotidià concret. Així com en *El flâneur assegut*² vam dedicar una mirada (im)pertinent als esdeveniments i als pensadors que, amb epicentre a París i des de la Revolució Francesa fins a les darreries del segle xx, han configurat el passat immediat de la nostra civilització occidental —en la qual constatarem l'esfondrament de la *modernitat*—, en *El flâneur a la finestra* la mirada arrenca del passat més llunyà (l'antiguitat clàssica) i va recalant en les fites més significatives que desemboquen en el nostre veure, pensar i entendre actual.

2. Cursos Fundació Fita 2008-2010, www.flaneurassegut.org.

El material generat per *El flâneur a la finestra* s'ha fragmentat en cinc volums. El primer volum comença amb el poema de Gilgameix (testimoni de l'arcaica i permanent por del més-enllà), s'hi revisen els textos homèrics, hesiòdics i presocràtics, i s'analitza el fracàs de la *demokratía* atenenca. En el segon volum es desemmascaren Sòcrates-Plató i Aristòtil, s'analitza l'impacte de l'hel·lenisme i es clou amb la llarga, dura i nociva romanitat. El tercer volum l'hem dedicat a l'anàlisi crítica del *crístisme*, des del segle I fins al XIV. El quart volum s'ocupa del Renaixement, la Reforma i la Contrareforma, dels grans fabricants de femta dels segles XVII i XVIII (passant revista, entre d'altres, a la gran ensarrodada que es diu Descartes), repassa els ingenus il·lustrats i la insuportable pesantor de Kant i de Hegel, i acaba, en ple segle XIX, amb el regal de Renouvier. El cinquè i darrer volum descriu el pensament dels protagonistes del gran canvi que s'esdevé al segle XX, pragmatistes i positivistes lògics, i analitza per què no Heidegger i sí Hannah Arendt, Jean Améry, Nicolás Gómez Dávila, Macedonio Fernández, Miquel Bauçà o Albert Caraco, i acaba compendiant *El tractat de la Ignorància*.

La seqüenciació cronològica necessària dels capítols en cada volum i dels mateixos volums en absolut no obliga a fer-ne una lectura ordenada. Cada un dels capítols o volums es pot llegir separatament en l'ordre que es vulgui, segons els interessos particulars de cada lector.

CAPÍTOL PRIMER

AL PRINCIPI FOU LA RECITACIÓ

No és pas la quotidianitat el tema central i motivador dels primers grans poemes produïts pels humans, sinó el «més-enllà» *post mortem*. Un més-enllà imaginat o inventat, ple de detalls, una veritable «geografia del més-enllà», amb les rutes d'accés i habitants. Abans que fer-se una idea o imatge del «món», d'un mateix i de la situació com a ésser en el si d'una estructura social, la primera preocupació «transcendent» o metafísica dels humans, davant del fet segur de la pròpia mort, consistí a imaginar què pot passar després de morir (el més-enllà «personal»).¹ Un testimoni d'aquesta preocupació són els objectes dipositats en tombes o enterraments, consistents bàsicament en aliments i equipaments per emprendre un llarg i perillós viatge al país dels morts. Encara més il·lustratives que aquests abundants testimonis arqueològics són les narracions literàries d'aquest viatge, la primera i més extensa de les quals la trobem en un text ben estructurat de fa uns 4.500 anys.

1. Veg. Ioan P. Couliano, *Más allá de este mundo. Paraísos, purgatorios e infiernos: un viaje a través de las culturas religiosas*, Barcelona, Paidós, 1993; i Carlos García Gual, *Mitos, viajes, héroes*, Madrid, Taurus, 1996.

El Poema de Gilgameix o la por del «més-enllà»

Les aventures fantàstiques de Gilgameix (vers el 2650-2500 a. de la n. e.), rei dèspota de la ciutat d'Uruk, cinquè monarca de la dinastia «postdiluviana», i d'Enkidu, heroi secundari, constitueixen la trama del *Poema de Gilgameix*,² la primera narració d'una visita o viatge (*nekuia*) al més-enllà.

L'obra es va estructurant i confegint al llarg d'un període de quasi 2.000 anys (aproximadament del 2600 al segle VII a. de la n. e.). És, en la versió definitiva, una compilació feta per escribes sumeris que recopilen relats orals. No se'n conserva, però, cap versió sumèria original. Són els accadis (paleobabilònics) els qui hi donen la forma argumental i el sentit coherent. Es conserven (incomplets) cinc dels poemes sumeris primitius: 1. «Gilgameix i Agga de Kix»; 2. «La mort de Gilgameix» (en el qual Gilgameix, mort definitivament, passa a ser jutge en el «més-enllà»); 3. «Gilgameix i el País de la Vida»; 4. «Gilgameix i el toro celestial», i 5. «Gilgameix i Enkidu i els inferns». Un sisè poema, «Història del Diluvi», fou incorporat finalment al corpus accadi els anys 2100-1800 a. de la n. e. La versió definitiva del poema, l'assíria, dels segles VIII-VII a. de la n. e., consta de 12 cants, recollits en 12 tauletes cuneïformes trobades en el segle XIX de la e. a., formant part de l'anomenada Biblioteca d'Assurbanipal.

Cal dir que els viatges o baixades a l'Hades, des del d'Enkidu fins al de Dant, constitueixen un tema literari recurrent. Els objectius són en cada cas diferents: cercar informació sobre les condicions dels morts (Enkidu); alliberar Eurídice (Orfeu); raptar Cèrber, el gos de tres caps (Hèracles); raptar Persèfone (Teseu i Piritou); entrevistar-se amb Tirèsies (Ulisses); patir càstig (Sísif); enviar Er a l'infern per error (Er, mite inventat per Plató); veure el seu pare, Anquises (Enees); alliberar els justos morts abans del seu adveniment redemptor (Jesucrist), o fer un inventari exhaustiu de la cosmovisió teocèntrica d'una època i un lloc (Dant).

2. *Poema de Gilgamesh*, estudi preliminar, traducció i notes de Federico Lara Peinado, Madrid, Tecnos, 2001.

El poema comença amb aquestes tres paraules: «Sha nagba imuru» ('el que ho ha vist tot'). La narració que segueix, distribuïda en dotze apartats o capítols, és rocambolesca. A grans trets, la trama és la següent: per tal d'informar Gilgameix de la situació dels morts en el «més-enllà», Enkidu baixa als inferns i pot observar la fosca condició que pateixen: «els manca la llum, la pols és la vianda i l'argila, la menja exquisida». Allà contempla, sense corones, els prínceps i els governants d'aquest món i els altres residents del «país sense retorn». D'aquí neix, reactivament, el desig d'immortalitat d'algú tan poderós en vida com Gilgameix.

El contingut de cadascun dels dotze capítols és el següent:

I. Comença amb una descripció del orígens de Gilgameix i amb una queixa dels ciutadans d'Uruk davant la deessa Anu. Té lloc la creació, a partir del fang, d'un doble de Gilgameix: Enkidu (el protagonista o heroi secundari del poema). Enkidu esdevé un «bon salvatge». Gilgameix el vol fer «caure» enviant-li una hieròdula. La dona sedueix Enkidu i els animals ja no l'obeeixen. A continuació Enkidu repta Gilgameix. (Fins aquí és evident el paral·lelisme amb el mite bíblic de la creació d'Adam, la «caiguda» per causa d'Eva i la pertinent «expulsió del paradís» i l'enfrontament de Caín i Abel.)

II. Del combat entre Gilgameix i Enkidu (que s'esdevé en un somni), en neix una ferma amistat.

III. Sortida d'aventures dels dos amics a la muntanya del Bosc dels Cedres, per lluitar contra el gegant Humbaba.

IV. Cinc somnis de Gilgameix, interpretats per Enkidu.

V. Amb ajuts divins (com també succeirà en la *Ilíada*, els déus són parcials) maten el gegant. Enkidu trasllada un gran Cedre.

VI. La deessa Ixtar s'enamora de Gilgameix (un tema, el de l' enamorament dels déus envers els humans, que serà recurrent en la mitologia grega), el qual la rebutja. Per venjar l'ofensa, la deessa envia un Brau celestial contra Gilgameix, amb l'ordre de matar-lo. Però Enkidu mata el Brau i Ixtar se sent doblement insultada.

VII. Es comenta el somni d'Enkidu i, en aquest somni, la primera *nekuia*. Els déus decideixen la «mort» d'Enkidu, que inicia un viatge al «més-enllà» i el visita guiat per un ésser amb ungles d'àguila i mans de lleó.

VIII. Mort d'Enkidu.

IX. Gilgameix, davant del cadàver d'Enkidu, desitja aconseguir la immortalitat. Per aquest motiu, emprèn un viatge, de dotze jornades

de «foscor», per trobar Utnapixtin (una mena de precursor de Moisès), resident a «la morada de l'eternitat».

X. Arriba «al costat de l'oceà», a través de «les aigües de la mort», on un barquer el condueix durant tres dies (constateu d'on pourà l'*Odissea* homèrica).

XI. Gilgameix passa una prova de sis dies i set nits sense dormir per tal d'aconseguir la planta, procedent del fons marí, que dona l'eterna joventut. Però en el retorn, una serp li roba la planta.

XII. A Gilgameix li cauen Purkku (tambor) i Mikku (pal), dos instruments musicals que portava, dins de la Porta Ganzir, el forat d'entrada a l'Infern (els déus han fet cas dels precés de les dones d'Uruk, cansades que Gilgameix les fes pujar sobre les seves espatlles, tocant aquests instruments). Gilgameix assaja infructuosament de recuperar-los, endinsant-hi el braç i un peu, però aquesta porta és només d'entrada i no permet cap sortida. Enkidu, sorprenentment viu, s'ofereix per anar a cercar-los, desobeint tots els consells que li dona Gilgameix per tal de reeixir en l'intent (anar-hi mal vestit i brut, sense perfum, sense garrot ni bastó, descalç, sense fer petons ni repartir cops). Enkidu baixa als Inferns i pot observar la fosca condició dels morts en el «més-enllà». Quan vol tornar, és retingut. Gilgameix ha perdut els joguets musicals i el company. Plora i es lamenta. Implora que s'obri l'accés de l'Infern i que només l'espectre d'Enkidu en pugui sortir, per tal d'informar-lo sobre «el reglament de l'Infern». Nerga (el déu de l'Infern) hi accedeix i l'espectre l'informa de la situació dels morts: cossos podrits, tot és pols, la sort depèn del nombre de fills que s'han tingut i del tipus de mort que s'ha experimentat...

Tot això (i força més temes coincidents, apuntats ja en el *Poema de Gilgameix*) és relatat 1.500 anys abans que Ulisses faci la seva famosa *nekuia/katabasis* (baixada als inferns) i que Aquil·les i companyia també aspirin a alguna mena d'immortalitat.³

El *Poema de Gilgameix* és, com tindrem ocasió de constatar, el primer pas o inauguració de la història del fracàs repetitiu d'alguns humans per voler saber el que continua sent objecte de la nostra permanent ignorància i desassossec: la insondable qüestió metafísica.

3. Hi ha una versió novel·lada del *Poema de Gilgameix* extraordinària (per infreqüent, pel que fa al rigor envers la font original): Robert Silverger, *Gilgamesh, el rey*, traducció de Domingo Santos, Barcelona, Destino, 1988.

Els poemes homèrics

la *Ilíada* i l'*Odissea*

*Els grecs van crear la recitació [...].
Homer era declamat [...]*

Cesare Pavese⁴

Després del *Poema de Gilgameix*, la següent gran *recitació* èpica, bàsica per a la construcció de la civilització occidental, es donà en la Grècia arcaica (segles IX-VIII a. de la n. e.). «El mite i la seva veu, l'èpica»⁵ emplen el contingut dels poemes homèrics la *Ilíada* i l'*Odissea*, són recitacions de «temps era temps» que ens parlen de déus i d'herois, de mortals i de forces de la natura, però també de la punyent necessitat de representar-se (inventar-se) l'enigma del «més-enllà».

Queda fora del nostre objectiu fer un inventari o un resum dels precedents i les influències que se sincretitzaren en la cultura minoica (Creta) i micènica, germen dels successius períodes hel·lènics. Deixem només esment del paper o la influència que exercí la religió mesopotàmica precedent en la construcció del mític panteó homèric i hesiòdic i, ben concretament, en l'antropoformalització de fenòmens naturals i la progressiva transformació d'aquests fenòmens en déus poderosos, que van donar lloc als grans mites de la particular versió grega (suma sincrètica de les influències indoeuropea i del Pròxim Orient).⁶

4. Cesare Pavese, *L'ofici de viure*, Barcelona, Anagrama, 2016, p. 292.

5. Jacob Burckhardt, *Historia de la cultura grega*, vol. I, Barcelona, RBA, 2005, p. 71.

6. Thorkild Jacobsen, *The Treasures of Darkness: A History of Mesopotamian Religion*, New Haven, Yale University Press, 1976.

Un tal Homer

Homer (segle VII a. de la n. e.), el pretès autor de la *Ilíada* i l'*Odissea*, prototip de l'*homo narrator/escriptor*, «inventor de la literatura», és de fet una personificació de la memòria col·lectiva de la Grècia antiga. Respecte al paper d'Homer com a «inventor de la literatura», Luis Alberto de Cuenca, en l'obra *El héroe y sus máscaras*,⁷ es mostra així de contundent: «En totes les novel·les del món en què passen coses, els protagonistes viatgen i retornen, maten i moren, odien, fan l'amor i pregunten, imaginem i traeixen, són *Odissea*»;⁸ i encara més: «Hauríem de tornar a l'anonimat en la producció literària. Els genis haurien de signar tots amb el nom d'Homer al final de les seves peces mestres»;⁹ i en darrer lloc, afegeix: «A partir d'ell [Homer], tot és reescriptura».¹⁰

De la persona concreta d'Homer, però, no en sabem res, llevat que algú, evidentment, responent a aquest nom, recopilà i posà aquests llargs textos sobre pergamins de xai o de cabra (*difteres*).¹¹ La primera citació coneguda que se li dedica prové del poeta i filòsof grec Xenòfanes de Colofó (Àsia Menor, 570-480 a. de la n. e.). Heròdot escrigué que «Homer va viure 400 anys abans que el meu temps», és a dir, entorn del 850 a. de la n. e. Segons els càlculs de John V. Luce, «Homer no va viure abans de l'any 750 aC»,¹² ja que aquesta és la data en què reaparegué l'escriptura, en un alfabet de tipus fenici, en la seva comunitat (Jònia). S'ha de tenir present que l'escriptura lineal B, emprada a l'època micènica per als registres de propietat i comptables, quedà fora d'ús amb les invasions nòrdiques. Fou gràcies a la transmissió oral que els poemes èpics pervisqueren fins al segle VIII a. de la n. e. Cal recordar que el desxiframent d'aquesta escriptura i la descoberta que la llengua dels pobles micènics era el grec té una data tan recent com l'any 1953 (feta pels anglesos Ventris i Chadwick).

7. Luis Alberto de Cuenca, *El héroe y sus máscaras*, Madrid, Mondadori, 1991.

8. *Ibid.*, p. 73.

9. *Ibid.*, p. 74.

10. *Ibid.*, p. 85.

11. Heròdot, Història, pròleg de Joan F. Mira, introducció, traducció i notes de Rubén J. Montañés, Barcelona, La Magrana, 2009, V, 58.

12. John V. Luce, *Homero y la edad heroica*, Barcelona, Destino, 1984, p. 10.